



Гісторыя нумар тры

СТАНЦЫЯ БАРАНАВІЧЫ

На гэты раз нас было не больш двух дзесяткаў ўрэяў і мы сядзелі ў вагоне трэцяга класа, можна сказаць, раскошна. Гэта значыць, сядзелі, уласна кажучы, толькі тыя, якія своечасова пару-піліся захапіць месца. Рэшта стаялі, прысланіўшыся да прасценак, аднак, прымалі ўдзел у гутарцы роўна з тымі, хто сядзеў. А гутарка была вельмі ажыўленая. Усе гаварылі. Усе разам. Як заўсёды. Гэта было раніцой. Людзі выспаліся, памаліліся, так-сяк перакусілі, дасыта накурыліся і былі ў добрым гуморы. Усіх цягам цягнула да гутаркі. Пра што? Пра што хочаце. Кожнаму хацелася расказаць нешта свежае, зусім навіюткае, якое прыцягнула-б да сябе пільную зацікаўленасць усіх.

Але нікому не ўдавалася затрымліваць увагу слухачоў на доўгі час на адным пытанні. У кож-

ную хвіліну пераскоквалі з тэмы на тэму. Вось гавораць, здаецца, пра ўраджай, пра ўдалы ўраджай пшаніцы і аўса, а вось перайшлі (ні к сялу ні к гораду) на вайну. Не трымаліся вайны і пяці хвілін і скокнулі з аднаго маху ў рэвалюцыю. Ад рэвалюцыі кінуліся на канстытуцыю, а ад канстытуцыі ўжо само сабою трапілі да пагромаў, жудасцяў, здзекаў, да новых законаў аб яўрэях, да высялення з вёсак, уцёкаў у Амерыку і да іншых пакут і прыгнечанняў. Чаго толькі не наслухаешся ў гэтыя прыемныя часы: банкруцтва, экспрапрыяцыі, ваеннае палажэнне, шыбеніцы, голад, халера, Пурышкевіч, Азеф...

«А-з-е-ф!»

Хтосьці ўспомніў і прагаварыў гэтае слова, гэтае подлае імя—і ўвесь вагон ускіпяціўся: Азеф і яшчэ раз Азеф, і зноў Азеф. На ўсе лады, без канца-меры паўтаралася—Азеф...

— Прабачайце мяне, але вы ўсе, будзьце ўпэўнены, ёлапы божыя! Якую сумяціцу паднялі—Ажэф! Пхе! Падумаеш, якая фігура—Ажэф! Што ўяўляе сабою Ажэф? Нікчэмнасць, лайдак, свалата, даносчык, нуль, паршывец першай маркі. Вось калі вы мяне папросіце, дык я раскажу вам гісторыю пра даносчыка, якраз з нашай ваколіцы, з Каменкі, дык вы тады, будзьце ўпэўнены, самі скажаце, што Ажэф сабака супроць яго!

З такімі словамі звярнуўся да нас адзін з тых пасажыраў, што не мелі месца на ніжняй лаўцы і віселі над намі між прасценкаў. Я адварачваю галаву і ўзнімаю вочы ў гару. Бачу добра адкормленага чалавека ў шоўкавай святочнай шапцы, з чырвоным тварам у рабаценні, смехатлівымі вачыма і без пярэдніх зубоў, гэта значыць, не хапае самых пярэдніх зубоў. Відаць таму, што

самых пярэдніх зубоў не хапае, ён вымаўляе «з», «с», і «ц» з нейкім свістам, вось чаму ў яго атрымліваецца не «Азеф», а «Ажэф».

Мне гэта асоба адразу спадабалася. Мне да спадабы была яго развязнасць, яго гутарка, і тое, што ён усіх нас празваў ёлапамі. Люблю такіх людзей і зайздросчу ім.

Раптоўна атрымаўшы ад жыхара Каменкі атэстат на ёлапа, усе пасажыры былі як-бы аглушаны, нібы хтосьці аплюхаў іх вядром халоднай вады. Але хутка ўсе прышлі да сябе, пераглянуліся між сабою і звярнуліся да чалавека з Каменкі:

— Вы хочаце, каб мы вас прасілі? У чым справа? Просім вас! Будзьце ласкавы, раскажыце нам... Паслухаем, што такое здарылася ў вас у Каменцы. Але чаму стаіце? Чаму не сядзіце? Няма, кажаце, дзе? Давайце, людзі добрыя, крыху паціснемся! Дадзімо месца! Будзьце добры!

І вось пасажыры, якім і так было цесна сядзець, яшчэ больш пацясніліся і вызвалілі месца для чалавека з Каменкі. А каменковец рассеўся даволі шырока (як тая квактуха над куранятамі),—адсунуў шапку на патыліцу і пачаў са сваёй своеасаблівай вымовай вось так—слова ў слова:

— Слухайце-ж, мае мілыя браты. Тое, што я вам буду апавядаць, каб вы ведалі, не выдуманая дрындушка, якую чытаюць у кніжцы з пустых кніжак, і не бабулькіна казка з тысячы адной ночы. Гэта, разумееце, гісторыя, якая сапраўды адбылася, будзьце ўпэўнены, якраз у нас у Каменцы. Мой бацька, мір праху яго, мне гэта сам апавядаў. Ён чуў гэтую гісторыю шмат разоў.

ад свайго бацькі. Мяркуюць, што гэтае здарэнне было запісана ў нас у нейкім старым летапісе, які даўно згарэў. Можаце смяяцца, але кажу вам, вельмі шкадую, што згарэў летапіс. Там, кажуць, былі запісаны вельмі цікавыя падзеі, куды прыгажэйшыя за тыя, што друкуюцца ў цяперашніх пустых кніжках і газетах.

Коротка кажучы, гэта было ў дні царавання Мікалая першага, у часы вялікага гнёту. Чаго ўсміхаецеся? Не ведаеце, што такое гнёт? Гнёт значыць—угнятаць, гнаць «калістрой». Што такое «калістрой»? Зноў не ведаеце? Трэба вам, значыцца, растлумачыць падрабязна. Уявіце сабе—па абодвух баках стаяць выстраеныя салдаты з жалезнымі прутамі ў руках, а вы прагульваецеся, будзьце ўпэўнены, праз строй разоў дваццаць і больш туды і назад, перапрашаю ваш гонар, голы, як маці вас нарадзіла, і над вамі ўчыняюць тое, што рэбэ над вамі ўчыняў у хедары, калі вы кепска вучыліся... Цяпер ужо ведаеце, што гэта за яно, што за смак—«гнаць калістрой?». Дык вось слухайце далей.

У адзін прыгожы дзень—у нядзелю раніцою адбыўся такі выпадак. Атрымалі загад ад губернатара—тады губернатарам быў Васільчыкаў—пакараць розгамі аднаго яўрэя пад імем Кіўка. Хто такі быў гэты Кіўка, і чым ён так цяжка зграшыў—не магу вам дакладна сказаць. Некаторыя мяркуюць, што быў ён усяго-наўсяго шынкар. Чалавек не вельмі значны і выдатны. Да гэтага-ж яшчэ пераспелы бахур—стары кавалер. І трэба-ж было богу кінуць яму дурную думку ў дурны розум. Аднаго разу ў нядзелю разгуктаруўся ён у шынку з сялянамі пра божыя справы. «Наш бог, ваш бог». Слова за слова...

Паклікалі старасту з прыставам і накрамзолілі, будзьце ўпэўнены, пратакол.

Вазьмі-ж ты, шынкар тупагаловы, афіяруй начальству вядро гарэлкі, і пратакол пойдзе да чортавай бабулі! Дык дзе там: «Не! Кіўка ад сваіх слоў не адступаецца!» Ён яшчэ, на бяду, быў упарты як слуп. Што ён меркаваў? Ён меркаваў, што яго мабыць аштрафуюць на траячку, і—бывай здароў. Хто-ж гэта мог чакаць так-эга прысуду, каб за адно нейкае дурное слова пгналі чалавека «калістрой»? Коротка кажучы, цапнулі хлопчыка сарака год і, будзьце ўпэўнены, засадзілі яго на «пакуль што» ў кутузку. Няхай сіднем сядзіць ды чакае, пакуль адлічаць яму, перапрашаю ваш гонар, дваццаць пяць розаг, пры пышным парадзе, паводле закона божага.

Ну, што-ж... Вы, канешне, самі разумееце, якая шура-бура паднялася ў Каменцы, калі дачуліся пра такое ліха. А калі, думаеце, павінна было здарыцца гэткае няшчасце? Якраз уночы, і якраз на суботу! І вось, калі раніцою прышлі ў синагогу—там узнялі крык і лямант: «Кіўку пасадзілі!» «Гнёт прысудзілі!» «Гнёт?..» «За што? За якое?»... «За слова дурное...» «Гэта выдумка»... «Якая там выдумка? У чалавека доўгі язык!»... «Няхай сабе восемнаццаць разоў доўгі язык, але падумайце—гнёт? Як гэта можна? Гнёт!.. Ці-ж мы дазволім, каб лупцавалі розгамі яўрэяў? Нашага, каменца?!».

У мястэчку кіпела, як у катле, усю суботу, аж да вечара. Увечары, калі запалілі святло, кінуліся гвалтам да майго дзеда (звалі яго рэб Нісан Шапіра): «Чаму маўчыце, рэб Нісан? Як вы можаце дапусціць такую ганьбу, каб катавалі яўрэя—нашага, каменца?»

Вы напэўна запытаецеся, чаму-ж гэта кінуліся іменна да майго дзеда? Дык я павінен вам сказаць, што мой дзед (светлы яму рай) быў—не таму, што я пахваліцца хачу—самым большым, самым паважаным, самым багатым, самым прыстойным гаспадаром у гарадку. Быў ён і за панібрата з начальствам. А яшчэ ў дадатак—чалавек з вялікім розумам. Выслухаўшы ўвесь гэты крык і лямант, ён павольна пахадзіў туды і сюды па пакоі (такую звычку ён меў: калі пра што-небудзь думаў—расказваў бацька, мір праху яго,—ён любіў прахаджвацца колькі разоў туды і сюды па пакоі). Урэшце ён спыніўся і сказаў: «Дзеці! Ідзіце дамоў. Не бядуйце! З божай ласкі, усё наладзіцца. У Каменцы, дзякаваць богу, мы яшчэ не мелі да гэтага часу лупцаваных, і, з божай дапамогай, надалей таксама не будзем мець...»

Вось якія словы праказаў ім мой дзед, мір праху яго. А ў мястэчку ўжо ведалі: калі рэб Нісан Шапіра сказаў, дык сказана не на ўзвей-вечер. Распытваць яго: як, што і калі—гэтага ён не любіў. Чалавек ён быў, разумееце, багаты, і свой у начальства, а яшчэ ў дадатак вялікі разумнік—такога чалавека і баяцца і шануюць. І што-ж вы думаеце? Як сказаў дзед, так яно і было. А што-ж было? Вось зараз паслухаеце...

Заўважыўшы, што народ у вагоне ўжо навастрыву вушы і хоча пачуць, што далей будзе, пасажыр з Каменкі змоўк, выняў з кішэні вялікі партабак і павольна, не спяшаючыся, скруціў папяроску. Адразу кінулася некалькі чалавек падаць яму агню. Вось якім паважаным зрабіўся ён раптам у вагоне. Закурыўшы і зацягнуўшыся папяроскай, ён прыступіў да апавядання са свежымі сіламі.

— Цяпер паслухаеце, што мудры чалавек можа ўчыніць. Гэта я кажу пра свайго дзеда, светлай памяці. Ён памазгаваў і прыдумаў нішто сабе штуківінку. Напрыклад: ён умовіўся з начальствам, каб асуджаны Кіўка, значыцца, задраў на адну мінутачку капыткі, і каб памёр, будзьце ўпэўнены, там-жа, у турме седзячы... Чаго вы так утаропіліся ў мяне? Не разумееце? Ці мо' баіцеся, што яго, крыў божа, атруцілі? Не бойцеся! У нас людзей не атручваюць. У чым-жа справа? Справа была адштукавана куды лаўчэй. Умовіліся з начальствам так: асуджаны павінен легчы спаць жывенькі і здаравенькі, а раніцою павінен быў прагнуцца нябожчыкам... Вы ўжо раскумекалі? Ці вам яшчэ трэба пакласці палец у рот, каб вы яго адкусілі?

Будзьце ўпэўнены, так і зрабілі. Аднаго разу раніцою прыходзіць з турмы да майго дзеда пасланец з паперай: «В виду того», «так, как» у гэту ноч памёр у турме яўрэй пад імем Кіўка, і «так, как» мой дзед старэйшы з старэйшых і стараста ў пахавальным брацтве, «поэтому и потому» трэба, значыцца, пастарацца забраць нябожчыка і пахаваць яго, значыцца, па звычайу сыноў Ізраіля...

Што вы скажаце на такую чыстую работку? Вельмі ўдала?

Пачакайце-ж. Не радуйцеся. Не так хутка ўсё гэта робіцца, як гаворыцца. Не забывайцеся, што гэта не так проста—памёр нейкі яўрэй... Тут-жа ўблытаны і бліскучыя гузікі вялікіх начальнікаў... Губернатар... Гнёт. Жартачкі!.. На першы стрэл, трэба было пастарацца, каб нябожчыка не ўскрывалі нажамі. Тут, разумеецца, патрэбна была дапамога доктара. Доктар, значыцца, павінен

выдаць паперу, падпісаную і запячатаную, што ён зрабіў агляд нябожчыка адразу пасля таго, як той сканаў і ён знаходзіць, што нябожчык скончыўся ад нейкага там біцця сэрца, такога роду апаплексіі, не пра нас кажучы... Таксама лоўка накруцілі круцёлку і з іншым начальствам. Дамовіліся, каб кожны начальнік чырык-чырыкнуў свой подпіс на гэтай паперы. І гатова. Няма Кіўкі. Памёр Кіўка.

Ясна, што гэта каштавала гораду нішто сабе капеечку. Жадаю ўсім вам разам, хто сядзіць у вагоне, зарабляць гэтулькі ў кожны месяц. Можа баіцёся, дык і я далучаюся да вашай кумпаніі. А хто ўсю гэтую скрыпку наладзіў? Мой дзед, мір праху яго. На майго дзеда можна было пакладацца. Ён гэтую справу адгабляваў, разумееце, разумна і лоўка і кругла і гладка—без сучка і без задорынкi. У той-жа самы дзень, пад вечар, прышлі служкі пахавальнага брацтва з насілкамі і далікатна яго ўзялі, святога нябожчыка, і панеслі, перапрашаю, з турмы на святое месца з вялікай пашанай. Гэта значыць, пара салдат ішлі за насілкамі, а за імі—увесь горад. Чаго-чаго, а такога слаўнага пахавання Кіўка, безумоўна, ніколі і ў ва сне не сніў. А калі падышлі да варот святога месца, салдат пачаставалі, будзьце ўпэўнены, гарачым трункам, а нябожчыка панеслі на двор. Там ужо стаяў напaгaтoвe балагула Шыман (называю яго па імені, як мой бацька, мір праху яго, мне апавядаў) з чацвёркай стаеннікаў-жарабцоў. Яшчэ і певень не паспеў крыкнуць, наш нябожчык ужо быў, будзьце ўпэўнены, далёка-далёка, на тым баку рагаткі, і накіраваўся ў добрую шчаслівую гадзіну проста ў Радзівіл, а адтуль—праз граніцу, цю-цю, у Броды.

Вы, мабыць, самі разумееце, што пакуль балагула Шыман не вярнуўся з Радзівіла, увесь горад не спаў. Усе хадзілі ўстрывожаныя, занепакоеныя. А больш за ўсіх непакойўся мой дзед, мір праху яго. Бо на двое бабка варажыла. А можа на граніцы пападзецца гэты святы нябожчычак, Кіўка, значыцца... і даставяць яго назад у Каменку жывенькім і здаровенькім... Вось тады ўвесь горад сашлюць не так блізка і не так далёка, а ў самую Сібір... Затое, калі бог дапамог, і балагула Шыман спакойна вярнуўся назад з Радзівіла на сваёй гарачай чацвёрцы і прывёз ад Кіўкі ліст, напісаны яго ўласнай рукой: «Маю гонар паведаміць, што знаходжуся ў Бродках»,—у мястэчку пачалася радасць і вяселле. У дзедавым доме наладзілі пір гарой. Запрасілі на выпіўку сматрыцеля турмы, прыстава, доктара, і ўсё іншае начальства. Пачалася гулянка. Усе гулялі. Музыкі гралі. Так напіліся, аж сматрыцель турмы, будзьце ўпэўнены, гучна цмокаўся з маім дзедам і з усёй сям'ёй мо' разоў дзесяць. А прыстаў, вылупіўшы п'яныя вочы, танцаваў пад раніцу, перапрашаю, без падштанікаў, у дзеда на даху. Жартачкі—вызваленне нявольніка з астрога! Выратавалі чалавека ад розаг!

Здаецца ўсё добра? Га? Пачакайце, мае мілыя браты! Тут толькі пачынаецца сапраўднае гоцаца. Калі цікавіцеся слухаць далей, дык папрашу вас пацярпець адну хвіліначку. Вось тут на гэтай станцыі мне трэба саскочыць на мінутку, пагутарыць з начальнікам станцыі. Хачу даведацца дакладна, колькі мы яшчэ маем да Баранавічы. Гэта значыць, ехаць еду далей, але ў Баранавічах мне трэба спыніцца, каб перасесці на другі поезд.

Нічога не зробіш! Хочаш не хочаш, а прыхо-

дзіцца чакаць. Пасажыр з Каменкі выправіўся пагаварыць з начальнікам станцыі аб Баранавічах, а наш брат тым часам перакідваецца між сабою слоўцамі пра апавядальніка-каменца і пра каменскую гісторыю:

- Як вам падабаецца гэты чалавечак?
- Слаўны чалавечак!
- Ядраны.
- Гутарлівы.
- Гладкі, мазаны язык.
- А гісторыя?
- Цікавая гісторыя.
- Але кароткая.

Тут знайшліся і такія дабрадзеі, якія запэўнівалі, нібы і ў іх адбываліся падобныя гісторыі. Гэта значыць, не абавязкова кропка ў кропку як каменская гісторыя, але нешта-нейкае накшталт гэтага. А таму, што ў кожнага вельмі свярбеў язык, каб расказаць сваю ўласную гісторыю, у вагоне пачаўся не малы гармідар. Затое, калі вярнуўся каменскі яўрэй, усе як-бы знямелі. Грамадой абступілі яго навакол шчытнай сцяной і давай слухаць каменскую гісторыю на ўсе вушы, усім нутром.

— На чым-жа мы спыніліся? Мы ўжо пакончылі, хай будзе бласлаўлёна імя святое, з яўрэем, якога завуць Кіўка. Так? Вы ўсе гэтак мяркуеце? Памыляецеся, мае мілыя браты. Мінула поўгода, а можа і год—дакладна не ведаю—і яўрэй, якога завуць Кіўка, раздумаўся, і прыслаў, будзьце ўпэўнены, ліст, якраз на імя майго дзеда: «У першых страках хачу паведаміць вас, што я, дзякаваць святому імені, жывы і здаровы, дай бог тое самае ад вас пачуць. Па-другое, я застаўся без капейкі пры душы і без аніякіх заняткаў, у чужой

краіне, сярод немцаў. Яны не разумеюць маёй мовы, а я не цяплю іхняй гутаркі. А дзе зарабіць няма. Хоць лажыся ды памірай. Таму і пагэтаму прашу выслаць...»

Гіш, які разумнік! Каб яму, яснай кажучы, выслалі грошы! Разумеецца, над ім добра пасмяяліся. Парвалі, будзьце ўпэўнены, ліст на дзесяць частак і аддалі забыццю гэтую мілую справу. Ажна не праходзіць і трох тыдняў, як атрымалі новы ліст. Зноў ад нябожчыка, ад Кіўкі значыцца, зноў на імя дзеда, зноў «хачу паведаміць» і зноў «прашу выслаць». Затое на гэты раз «прашу выслаць» замацавана гарачай прыпіскай: «Што вы мелі да мяне? Няхай-бы мяне лепш адсцёбалі. Гэтыя дваццаць пяць удараў, даўным-даўно загаіліся-б, а я астаўся-б пры сваім шынку, як раней, і не валэндаўся-б сярод немцаў пустапасам і не пух-бы з голаду...»

Атрымаўшы пісаніну такога роду, дзед, мір праху яго, запрасіў да сябе на параду людзей: «Што рабіць? Чалавек з голаду памірае, трэба яму колькі-небудзь паслаць...» А калі рэб Нісан Шапіра кажа «трэба», нельга быць упартым... Наладзілі добрую складанку (больш за ўсіх даў сам дзед, хіба вам не зразумела?) і яму, будзьце ўпэўнены, былі высланы грошы і зноў забыліся пра тое, што быў калісьці яўрэй, якога звалі Кіўка.

Затое сам Кіўка не забыў, разумеецца, што ёсць на свеце горад пад назвай Каменка. Мінула яшчэ поўгода, можа год—не скажу дакладна—і, думаецца, зноў не атрымалі ад яго ліст? І зноў на імя дзеда. І зноў «хачу паведаміць» і зноў «прашу выслаць». Затое на гэты раз, дзякаваць богу, з павіншаваннем.

«Пастольку пакольку, так, як я нядаўна стаў

жаніхом, бяру вельмі прыстойную дзяўчыну, дачку вельмі прыстойных бацькоў з парадачнай сям'і, таму і пагэтаму «прашу выслаць»...

Ясней кажучы, ён хоча, каб яму выслалі дзвесце крон, якія ён абяцаўся дадаць да пасагу са свайго боку. У праціўным выпадку, кажа ён, вяселле разладзіцца... «Што вы скажаце на такую бяду? Кіўка, не дай бог, застаецца без нявесты... Словам, з гэтым пісьмом доўга насіліся па Каменцы, як з нечым вельмі смешным. Людзі смяяліся, проста за бакі трыма-ліся ад нестрыманага смеху. Увесь горад рагатаў, кепікі строіў: «Віншуйце нас!» «Кіўка жэніцца.» «Чулі? Дзвесце крон пасагу...» «Дачка прыстойных бацькоў»... «Ха-ха-ха!»

Аднак гэтае «ха-ха-ха» не доўга цягнулася. Праз пару тыдняў прышоў, будзьце ўпэўнены, новы ліст і зноў ад Кіўкі, і зноў да дзеда. У гэтым лісце ўжо не было напісана: «хачу паведаміць», а толькі «прашу выслаць».

«Вельмі дзівіць яго,—піша ён,—што яшчэ не выслалі яму двухсот крон, якія ён абяцаўся даць у пасаг са свайго боку. А калі яму не вышлюць, кажа ён, зараз-жа дзвесце крон, не адбудзецца вяселле, і ад сораму і ганьбы, кажа ён, яму астаецца толькі адно: альбо ўтапіцца ў рэчку, альбо вярнуцца з кійком дамоў, у Каменку»...

Ад гэтых апошніх слоў, будзьце ўпэўнены, людзі ачухаліся. Яны перасталі смяяцца. У той-жа самы вечар у дзеда адбылося зборышча самых відных жыхароў горада. Спыніліся на такім рашэнні, каб некалькі паважаных дзядоў, на чале з маім дзедам, узялі ў рукі хусціны ды каб, перапрашаю, пусціліся па вуліцах горада ад хаты да хаты збіраць для Кіўкі пасаг. А што ім заста-

валася рабіць? Але, будзьце ўпэўнены, яшчэ прышлося напісаць жаніху, як заўсёды пішуць у такіх выпадках, гарачае віншаванне з пажаданнем, каб урачыстасць адбылася ў шчаслівую гадзіну, каб ён з маладухай жыў у добрабыце ды ў пашане доўга-доўга, аж да прапраўнукаў. Што, уласна кажучы, яны мелі на ўвазе? Яны меркавалі так: «Чалавек ажэніцца. Гэта яму забытае мазгі і ён зусім лёгенька забудзе, што існуе недзе на свеце Каменка.

Але не скажы «гоп», пакуль не пераскок. Не мінула і поўгода, ці года—не кажу вам дакладна,—як ад нашага «нябожчыка» «з таго свету», прыбыў яшчэ адзін ліст. Якія-ж навіны цяпер?

«Пастольку-пакольку, так як я ажаніўся, піша ён, ды якраз трапна, бог даў мне, кажа ён, маладуху, каб усім прыяцелям не горшых маладух. Але... каб ва ўсім свеце добра было, дык гэта рэч небывалая на свеце. Яна, жонка, мае бацьку—дык няхай ён лепш галаву скруціць. Манюка, шэльма, жулік, бандыт ды і годзе. Ён выманіў у мяне гэтыя дзвесце крон і выгнаў і мяне і жонку на вуліцу. Таму, пагэтаму, піша ён, прашу выслаць...» Ясней кажучы, няхай яму вышлюць адразу другія дзвесце крон. А калі не, кажа ён, прыдзецца альбо кінуцца жывым у рэчку, альбо вярнуцца назад дамоў з кійком...»

Тут ужо горад уз'ерапеніўся на Кіўку не на жарт. Два разы пасаг?—Гэта ўжо зусім не па чалавечаму! Парашылі на гэты яго ліст не адказаць яму ні аднаго слова.

Але ў Кіўкі так сама мазгі не высахлі. Не прайшло двух ці трох тыдняў, і ад яго прышоў, будзьце ўпэўнены, новы ліст. І гэты на імя дзеда: «Так і так. Што гэта сабе каменцы ду-

маюць? Чаму так марудзяць з высылкай яму двухсот крон? Ён пачакае, піша ён, яшчэ не больш за паўтары тыдні. А калі не вышлюць яму, кажа ён, да таго часу грошай, дык Каменка, з ласкі божай, будзе мець вялікую прыемнасць бачыць яго гасцём, зусім хутка». Ды яшчэ канчае ліст святым словам: «амінь». Вось лайдак!..

Можаце сабе ўявіць, як гарэла і кіпела ўнутры кожнага каменца? Але дзе ты дзенешся? Вышэй ілба не падскочыш! Зноў склікалі нараду ў дзедавай хаце. Зноў паважаныя старэйшыны горада тупалі па вуліцах з хусцінамі ў руках. Праўда, народ, будзьце ўпэўнены, вельмі моршчыўся. Не было ніякай ахвоты даваць новыя грошы для гэтага старога паганца. Але як тут не дасі? Калі рэб Нісан Шапіра сказаў: «Трэба!» нельга быць упартым. Далі з той умовай, што гэта ў апошні раз. І сам дзед інакш не думаў, што гэта ў апошні раз. Так і напісалі яму, ясней кажучы, Кіўку, строгімі словамі, што гэта ў апошні раз. Каб ён больш пра грошы ніколі не заікнуўся. Вельмі перапалохаўся зладзюга гэтых слоў? Як вам здаецца? Аднаго разу, пад свята прыбыў ад гэтай цацы (зразумела, на імя дзеда) новы ліст. У чым рэч?

«Пакольку-пастольку,—піша ён,—так, як я цяпер сустраўся ў Бродах з адным немцам, вельмі прыстойным і чэсным чалавекам, ды адкрыў з ім, кажа ён, у хаўрусе, гандаль фаянсавай пасудай, а гэта справа, кажа ён, вельмі добрая справа і грунтоўная, можна, кажа ён, разлічваць на вельмі прыстойны прыбытак, дык вось... пагэтак: «Прашу выслаць», каб яму, значыцца, выслалі, без аніякіх адгавораў, чатырыста і пяцьдзсят крон. Выслаць зараз-жа і каб не марудзілі, кажа ён, з прысылкай. Бо хаў-

руснік, піша ён, не хоча чакаць. У яго, кажа ён, ёсць шмат іншых хаўруснікаў, дзесяць за аднаго. А калі, не, дай бог, ён не прыме ўдзелу ў гэтай справе, дык астанецца ні з чым. Тады яму прыдзецца, кажа ён, ці кінуцца ў рэчку, ці вярнуцца дамоў у Каменку з кійком»,—знаёмыя словы. А канчаць ён канчае страшункамі, што калі на працягу двух тыдняў яму не вышлюць чатырохсот пяцідзсяці крон, тады гэта ім абыйдзецца шмат даражэй. Бо ім прыдзецца вярнуць яму ўсе выдаткі па паездцы з Бродаў у Каменку і назад з Каменкі ў Броды. Ах, які гіцаль!

Ці яшчэ вам трэба расказваць, як збянтэжыліся каменцы? Свята было каламутнае і горкае. Больш за ўсіх пакутваў дзед мой! Ён, гаротнік, мір яго праху, меў будзьце ўпэўнены, меў і ў хвост і ў грыву. Таму што, пасля свята на нарадзе лепшых людзей горада народ пачаў наракаць і скардзіцца: «Годзе! Дакуль ён будзе з нас грошы смактаць? На ўсё ёсць мера! Клёцкі вечна есці і то надакучае. У свет з торбамі выправіць нас ваш Кіўка!.. Так наракаў народ. Дзед абараняўся: «Чаму гэта мой Кіўка?» Дык яны на гэта: «А чый-жа ён, калі не ваш? А хто-ж гэта тады прыдумаў такі фокус-покус, каб гэты галаварэз, Кіўка, схапіў раптам апаплексію ў турме?»...

З гэтых слоў дзед зрабіў вывад (быў вельмі разумны чалавек), што скончыўся баль. Ад горада дастанеш гэтулькі грошай, як ад казла малака. Тады дзед кінуўся да начальства. Гэта-ж і начальства роўна з усімі папалася, як мыш у саладуху. Можа і яно цяпер прыме ўдзел у выдатках? Дзе там! Дулі, дулі дудкі ў пустапарожня будкі! Начальства—не наш брат. Яго на такі кручок не возьмеш. Але вы не бядуце. Мой

бедны дзед вымушан быў, перапрашаю яго гонар, сам-на-сам расперазацца, патрасці калітою і паслаць свае ўласныя грошыкі гэтаму гаду, каб яго зямля не трымала! А затое ліст яму дзед напісаў... дык будзьце ўпэўнены! (Мой дзед, святой памяці, мог напісаць, калі хацеў.) У гэтым лісце дзед яму, будзьце ўпэўнены, усыпаў, колькі ўлезла. Дзед абзываў яго гадам над гадамі, гультаям, прасцюгай і здраднікам Ізраіля, і крывапійцам, і п'яўкай, і злодзеем над злодзеямі, і выхрастам над выхрастамі і чаго толькі хочаце! У дадатак дзед папярэдзіў яго раз-назаўсёды, каб ён больш не адважыўся пісулечкі пісаць і каб больш не смеў намякаць аб грошах. І прыгадаў яму, што ёсць бог на свеце, які ўсё бачыць ды ўсё ведае і плаціць за ўсё ў сто к^{ра}т. А кончыў ён ліст сардэчнай просьбай, упрошваннем, значыцца, каб той злітаваўся над яго старымі гадамі і каб не абяздоліў свайго роднага горада. За гэту паслугу ўсевышні яму дапаможа ад шчодрай рукі. Яму будзе шанцаваць там, куды ён толькі павернецца ва ўсіх яго справах. Вось які ліст дзед, святой памяці, напісаў яму і падпісаўся чотка поўным імем: «Нісан Шапіра». А гэта было з дзедавага боку, каб ён мне прабачыў, найвялікшай памылкай, у чым вы далей самі пераканаецеся.

Тут каменскі зноў спыніў сваё апавяданне: дастаў партабак, павольна скруціў папяроску, закурываў і смачна зацягнуўся, і раз і два і тры, зусім не звяртаючы ўвагі на тое, што слухачы напружаны да таго, што проста млеюць. Кожнаму да зарэзу хочацца ведаць як найхутчэй канцовачку гэтай забаўнай гісторыі. Калі каменскі жыхар крыху накуруўся і выкашляўся, ён

добра высмаркаўся, нанавя закатаў рукавы і давай расказваць далей тым самым тонам:

— Можна падумаеце, мае мілыя браты, што гэты пёс над псамі вельмі спалохаўся дзедаўскага ліста? Не туды трапілі! Не мінула і поўгода ці года, як ад гэтага вырадку прыбыла, будзьце ўпэўнены, новая пісаніна вась якога зместу:

«У першых страках хачу паведаміць, што мой хаўруснік немец, каб на яго немач, абшукаў мяне, абрабаваў з галавы да ног і выкінуў з хаўруса. Я думаў было падаць на яго ў суд, пачаць працэс. Аднак я раздумаў. Нічога з гэтага не будзе. Пачнеш валаводзіцца з прайдохай, дык пакуль з багатага пух, у цябе вылезе дух. Ён такі ошуст, што лепш да яго блізка не падыходзіць. Я пайшоў і наняў магазін, якраз супроць яго магазіна. Мае дзверы супроць яго дзвярэй. Я адкрываю свой уласны гандаль, таксама фаянсавы. Я, з божай дапамогай, гэтага немца ў магілу палажу. Ён у мяне будзе каменне грызці. Да гэтага патрэбна толькі адно: тое, што ў руках часам шастае, а часам звініць... Самае меншае тысяча крон. Таму і пагэтаму прашу выслаць...» Кіўка канчае свой ліст такімі далікатнымі словамі: «Калі не вышлеце мне на працягу васьмі дзён тысячу крон, я адашлю, кажа ён, ваш апошні ліст, падпісаны вамі ўласна-ручна «Нісан Шапіра», у губерню і раскажу ім усю вашу махінацыю падрабязна ад пачатку да канца: як мяне ў турме схапіла апаплексія, як я пасля гэтага на могільніку з мёртвых уваскрос, як балагула Шыман завёз мяне без перашкоды ў Броды, і як вы мне пасылалі некалькі разоў хапу ў лапу, каб заткнуць мне глотку. Усё я ім

раскажу. Няхай ведаюць, што мы маем вялікага бога і што яшчэ жыве Кіўка...»

Як вам да спадобы такое алялюя? Як толькі дзед, светлы яму рай, прачытаў гэты ліст, яму адразу зрабілася дрэнна. Не палохайцеся. У яго, не правас кажучы, аднялася.. Людцы, мы стаім? Дзе мы??

— Станцыя Баранавічы... Станцыя Баранавічы...

Так выкрыкваюць кандуктары, бегучы адзін за адным міма акон нашага вагона.

Пачуўшы назву «Баранавічы», наш пасажыр з Каменкі ўскочыў са свайго месца, схапіў свой клунак, нейкі мяшок, напханы бог ведае чым, пацягнуў яго з усіх сіл і накіраваўся да дзвярэй. Хвіліна—і ён ужо абодвума нагамі на платформе. Пацее і праціскваецца з мяшком між натоўпу, зазіраючы кожнаму ў твар:

— Баранавічы!

— Баранавічы?

— Баранавічы?

— Баранавічы!

Шмат хто з нашага вагона (і я таксама) гонімся за ім ззаду і хапаем за крысо капоты:

— Дзядзька! Нічога вам не паможа! Мы вас не адпусцім! Вы павінны нам сказаць—чым кончылася ваша гісторыя.

— Якое там кончылася? Гэта толькі пачатак! Адчапіцеся! Чаго вам ад мяне трэба? Каб я дзеля вас спазніўся к поезду? Дзіўныя людзі! Вы-ж чуеце: Баранавічы! Станцыя Баранавічы!

І мы не паспелі азірнуцца, а ўжо каменца і след прастыў.

Згіль ты, прападзі, станцыя Баранавічы!

1909 г.

Канец гісторыі нумар тры.